

PŘÍBĚHY HRDINŮ 20. STOLETÍ

paněť
národa

Příběhy hrdinů 20. století

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.nakladatelstvius.cz
www.albatrosmedia.cz

Paměť národa

Příběhy hrdinů 20. století – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2018

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

**PŘÍBĚHY
HRDINŮ
20. STOLETÍ**

PŘÍBĚHY HRDINŮ 20. STOLETÍ

paměť
národa

© Post Bellum, o. p. s., 2016

ISBN tištěné verze 978-80-259-0566-1

ISBN e-knihy 978-80-259-0858-7 (1. zveřejnění, 2018)

„Proč jsem to dělala? Asi z dobré vůle...“

„Mír mezi národy je závislý na míru v lidech samých.“

Josef Čapek

Milí čtenáři,

doba si žádá stručnost a čísla. Šest let druhé světové války znamenalo smrt pro 26 milionů Rusů, sedm milionů Němců, šest milionů Poláků a 407 tisíc Američanů. Po válce zůstalo 35 milionů invalidů a 20 milionů sirotků. Čechoslováků zahynulo zhruba 350 tisíc. Asi 100 tisíc se zapojilo do domácího odboje, 32 tisíc bojovalo na východní frontě, 12 tisíc na západní. Komunisté zavraždili skoro 100 milionů lidí. Kolika z nich zničili život, nelze dopočítat. V Československu za komunismu existovalo 335 věznic a 107 pracovních táborů, kde trpělo asi tři sta tisíc politických vězňů. Popraveno bylo 248 osob (247 mužů a 1 žena).

Za těmito čísly se se skrývají příběhy plné utrpení, krutosti, ale i odvahy, obětavosti a statečnosti. Na většinu našich hrdinů jsme zapomněli, zdaleka nejvíc jsme jich nikdy neznali. Děsím se toho, kdy vyprávěné příběhy vymizí a definitivně je vystřídají filmové sci-fi. Zbydou statistiky bez hodnot a emocí. Čísla si nezapamatujeme. A čemu nám jsou?!

Abychom si uvědomili zručnost totalitních režimů? Zdá se mi, že nám mnohem hlouběji dávají nahlédnout příběhy. Mají kromě jiného zvláštní a jedinečnou schopnost: inspi-rují nás.

Kniha, kterou držíte v ruce, vypráví víc než tři desítky příběhů z nejvražednějšího století v lidských dějinách. Jak by se uvedlo na začátku filmu příběhy „vycházejí ze skutečnosti“. Jsou autentické. Vyprávění pamětníků zaznamenali lidé z neziskové organizace Post Bellum. Už bezmála patnáct let chodíme za těmi, kteří do dějin 20. století přímo vstoupili, ať už jimi byli nemilosrdně vtaženi proti své vůli, nebo se tváří v tvář bezpráví nemohli schovávat a mlčet a zasáhli do událostí vědomě a dobrovolně. Jejich vyprávění přesahuje to, co obvykle nacházíme v učebnicích dějepisu. Všechny vzpomínky, fotografie a archivní materiály k nim ukládáme v internetovém archivu Paměť národa, kde se do nich můžete začít.

Příběhy jsme s kolegy z neziskové organizace Post Bellum, Českého rozhlasu a Ústavu pro studium totalitních režimů ověřovali z archivů, knih, internetu, konzultovali s odborníky. Někdy se to dařilo víc, jindy míň. Faktem zůstává, že příběhy se nejvíc opírají o lidskou paměť, jsou tedy především osobním svědectvím.

Možná některé příběhy z této knížky znáte z rozhlasového cyklu *Příběhy 20. století*, anebo ze zpravodajského serveru Echo24.cz. Toto knižní zpracování je v něčem bohatší, v jiném chudší, můžeme být o něco obsáhlejší a detailnější. V rozhlasových dokumentech příběh zase zazní. Považuji za důležité, jak vypravěč své svědectví předává, jak a kde mu hlas

kolísá, jaké pohnutí při vyprávění prožívá, jaké hudební předěly a podkresy používáme.

A tak vás, milí čtenáři, odkazuji do webového i-archivu Českého rozhlasu, kde naleznete přes čtyři sta našich pořadů, které připravujeme už deset let. Podívejte se na stránky Paměti národa, kam ukládáme celé needitované záznamy vyprávění pamětníků.

Naše práce v neziskové společnosti Post Bellum je z větší části financována ze soukromých peněz, z darů lidí z Klubu přátel Paměti národa. Přidejte se k nim i vy na webu post-bellum.cz.

Děkuji Vám a přeji silné chvíle při čtení těchto příběhů.

Mikuláš Kroupa
ředitel Post Bellum

Jedna schůzka a dopis. Přeražená čelist a mládí v kriminále

Michal Šmíd

Marie Susedková rozená Hrubá ve své chalupě uchovává několik malých papírků. Jsou na nich kresby noční oblohy, zamřížovaných budov a verše:

*Chtěla bych, mamičko, za Tebou
mdlý měsíc duje oblohou
nikdo mu cestu nekříží
smutně se dívá do mříží.*

Napsala je jako dvacetiletá vězeňkyně na toaletní papír a později se jí podařilo předat je matce během návštěvy v nápravném pracovním táboře ve slovenských Sučanech. Tady si odpykávala trest za velezradu. Vzpomíná, že během řídkých návštěv rodičů ve vězení si často nebyli schopni nic říct, většinu společně stráveného času rodiče totiž proplakali.

Roztání před válkou – pohlednice

Mariin dobový portrét

Františka Jedličková a její bratranec Josef Kratochvíl, z Roztání, oba odsouzení v procesu Hudec a spol. k nepodmíněným trestům

Celý život prožila Marie Susedková v moravské vesnici Rozstání. Během válečných let, konkrétně na podzim roku 1943, museli všichni obyvatelé obce z nařízení protektorátních úřadů opustit svá stavení. Jednotky SS rozšiřovaly svá cvičiště v Drahanské vrchovině. Když válka skončila, našli ves vyrabovanou, zničenou a částečně vypálenou. A již o pár let později čekala na místní další zkouška: po únorovém komunistickém puči začaly do vsi jezdit černé limuzíny. Od podzimu 1949 tu zatkli desítky vesničanů, na jaře roku 1951 si brněnští estébáci přijeli i pro dvacetiletou úřednici z místní mlékárny Marii Susedkovou, tehdy Hrubou.

Proč jsem to dělala? Asi z dobré vůle

Marie pocházela z místní selské rodiny, vychodila rodinnou a hospodářskou školu. Ráda chodila cvičit do Sokola. O politiku se nezajímala. Na jaře 1949 přijeli na návštěvu do Rozstání bratranec František Kolář s kamarádem Hynkem Malým. Hrubým řekli, že se u nich chtějí učit na maturitu. Marie vzpomíná, jak mladíky vyprovázela na autobus: „*Franta ke mně přišel, objal mě kolem ramen a říká: ‚Sestřenko, teď ti něco řeknu. My jsme tady tajně. Jdeme za hranice a už se víc nevidíme. Jestli jsi viděla, že jsme u sebe měli pistoli, tak to nikomu neříkej.‘*“

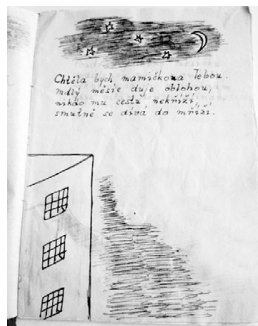
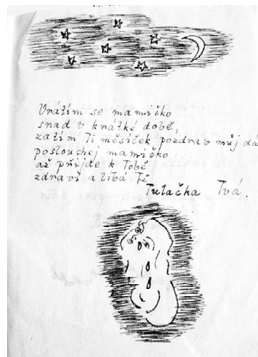
Ještě předtím však Marie spolu s kamarádkou studentům pomohla sjednat schůzku s místním krejčím Janem Hudcem. A o pár týdnů později bratrance a jeho kamarádovi pomohla ještě jednou: u Malého, který se mezitím

schovával v jiné vesnici poblíž, převzala zalepenou obálku a předala ji Hudcovi. *„Nevěděly jsme, co v tom dopise je. Vůbec nevím, proč jsem to dělala. Asi z dobré vůle,“* vzpomínala později.

„Važte si komunistů – nebudou“

Jan Hudec patřil k lidem, kteří se s nástupem komunismu nesmířili, a rozhodl se konat. Jeho odboj spočíval v šíření protikomunistických letáků a psaní výhružných dopisů místním funkcionářům KSČ. Shromáždil kolem sebe skupinu sotva dvacetiletých mladíků. *„Už nevím, kdo s tím přišel. Najednou se třeba objevil leták, kde na takovém malém papírovém pásku stálo: Važte si komunistů – nebudou‘. A když byla muzika, tak jsem to chlápkově strčil do kapsy a měli jsme z toho legraci,“* vyprávěl reportérům Paměti národa Mariin vrstevník a soused Ladislav Kratochvíl.

Kromě toho kluci schovávali zbraně nalezené v lesích a na loukách v poválečných týdnech. Hudec dále pomáhal lidem, kteří chtěli utéct za hranice, a v létě roku 1949 se prostřednictvím svého švagra napojil na největší moravskou odbojovou skupinu Světлана. Řady Světłany ale od počátku infiltrovali agenti StB a podobný osud čekal i Hudcovu skupinu. Agent jménem Ambrož odbojáře z Rozstání oslovil s tím, že potřebuje ve vsi schovat vysílačku. Na to se kluci nachytali, znali příběhy československých odbojářů z války, kteří vysílali do Londýna tajné zprávy. Představovali si, že se blíží třetí světová válka

Marie Susedková uchovává několik malých papírků, na nichž jsou kresby noční oblohy, zamřížovaných budov a verše. Napsala je jako dvacetiletá vězeňkyně na toaletní papír.

a odboj bude stejný jako tenkrát. Namísto války ale přišlo uvěznění a nepodmíněné tresty.

„Sestro, co se děje?“

Zatímco Jana Hudce zatkli už na podzim roku 1949, pro Marii si estébáci přijeli až na jaře roku 1951 do mlékárny. Odvezli ji do budovy národního výboru. Zatímco ji tam za přítomnosti místních funkcionářů vyslýchali, oknem pozorovala své rodiče. Stáli na ulici venku a dožadovali se, aby jim někdo vysvětlil, co se stalo s jejich dcerou. Estébáci na Marii naléhali, ať prozradí, kde schovává letáky a zbraně. Marie pochopitelně o ničem nevěděla a odpovídala, že opravdu netuší, o čem mluví: „V tom případě pojedete s námi do Brna,“ rozhodli policisté.

Když Marii posadili do policejního antonu, příběhla zoufalá matka a prosila je, ať radši odvezou ji samotnou. A v tu chvíli šly kolem též děti ze školy. „Sestro, co se děje?“ chtěli vědět její svěřenci ze sokolských cvičení. Seběhli se kolem auta, estébáci na ně řvali a najížděli na ně. V estébácké vyšetřovně v Brně na Příční ulici začali Marii mučit: *„Jednomu z vyšetřovatelů se říkalo Dlouhý Honza a ten se vztekl a o půl druhé v noci mně takovou vrazil, že mi vyrazil dva zuby a posunul sanici. Bylo to pořádné chlapisko a pořád řval, že lžu. Samozřejmě jsem plakala a prosila, ať si všechno ověří.“* Druhý den Marii konfrontovali se zmíněným Ladislavem Kratochvílem: *„Tehdy zjistili, že jsem o tom opravdu nic nevěděla.“*

Vyznání lásky od odsouzeného na smrt

Marii převezli do věznice na Cejlu, neblaze proslulá už od válečných let. Tam ji zastihl dopis, který pro ni znamenal další ránu – milý jí napsal, že se s ní rozchází. Naproti cele, kterou Marie sdílela s dalšími třiceti ženami, se nacházela samotka smrti, kde čekali vězni na den vykonání poprav. Jeden z nich Marii přes zamřížované okno sledoval při jejích vycházkách na dvoře. Pomocí morseovky a pískáním jí vyznal lásku: *„Psal, že čeká na popravu, a když chodím po dvoře, že mě vidí. Každý večer na mě pískal: ‚Dobrou noc, má milá, dobrou noc.‘ Já jsem mu odpískávala: ‚Nechť je sám pán Bůh na pomoc.‘ Jindy mi psal, že kdybych viděla, jak je jeho tělo domláčené, že bych ani nevěřila, že takové tělo může existovat,“* vypráví Marie.

O pár dnů později jí u nohou na vězeňském dvoře přistál malý dárek: *„Tajně jsme to sebraly a šly dál. Hodil mi srdíčko udělané z vyžvýkaného chleba. V něm bylo takové malinké okénko z ulámaných čtverečků slámy a v něm napsáno: Z lásky.“* Bachaři dárek našli a Marie skončila v korekci. Když se vrátila, neznámý muž už na cele nebyl. Buď ho převezli do jiné věznice, nebo popravili. Podle dochovaných archivních vězeňských spisů mohl být oním ctitelem František Boháč nebo Jan Křižan, oba v té době na Cejlu popravení političtí vězni.*

Hlavní líčení se skupinou „Jan Hudec a spol.“ proběhlo ve dnech 31. října a 2. listopadu 1951 u Krajského soudu v Brně. Z dvanácti odsouzených za velezradu a vyzvědač-

Vazební fotografie popravených Františka Boháčka a Jana Křížana

Potvrzení o propuštění z vězení

NS - Ústav nápravných zařízení
Ilava

Potvrzení

Hrubá Marie

nar. dne 20.12.1930 v Rožnání okres Prešejov
 povoláním úředníčka poslední bydliště Rožnání 60,49 okr. Prešejov
 byla dnešního dne z vazby — trestu — propuštěna.
 S tímto potvrzením se propuštěný přihlásí a pobyt v Rožnání 60,49 okr. Prešejov
 do 48 hodin po propuštění, jinak pro tento účel platnosti.

v Ilave dne 9. decembra 1953

Aub
podpis majitele potvrzení

L. S.
ILAVA

Násluk:
V. 2. *Jan*

4 102. Potvrzení o propuštění z vazby—trestu (číslo), 42. 51. 1. 1. 1953.

ství jedenáct bydlelo nebo pocházelo z Rozstání. Marii Hrubé soud vyměřil pětiletý nepodmíněný trest, propadnutí veškerého majetku, pokutu 10 000 korun a ztrátu občanských práv po dobu tří let po propuštění. Skončila v pracovním táboře ve slovenských Sučanech.

Odsouzené ženy zde otrocky pracovaly v cihelně. Marie celou vězeňskou anabázi prošla s kamarádkou z Rozstání Františkou Jedličkovou. To ona na jaře 1949 pomáhala Marii s kontaktováním Hudce i s doručením dopisu. Navzájem se podporovaly a jejich přátelství vydrželo dodnes.

Doma našla jinou vesnici

Po několika neúspěšných žádostech rodiny o milost Marii 9. prosince 1953 podmíněčně propustili. Ve vězení strávila přes dva a půl roku. Rozstání se zlomilo: „*Lidi se tady hodně změnili a táhli s komunistickou stranou, protože měli strach,*“ vypráví pamětnice, která ještě několik let po propuštění žila v obavách ze zatčení. „*Když jsem šla z práce a viděla jsem před národním výborem černé auto, měla jsem z toho hrůzu.*“

Marii nakonec zaměstnali jako účetní v jednotném zemědělském družstvu, kam její rodina v roce 1957 pod nátlakem vstoupila. „*Za celou dobu jsem nikomu neřekla soudruhu. Nemohla jsem to vypustit z pusy,*“ vypráví Marie Susedková, dodnes žijící na rodném statku v Rozstání.

* **Popravení František Boháč a Jan Křížan**

František Boháč se narodil 2. října 1914 v Lovrani v dnešním Chorvatsku českému otci a jugoslávské matce. Prožil poměrně dobrodružný život, v šestnácti letech odešel do Itálie, kde se živil jako rybář a námořník. Roku 1935 narukoval do československé armády, během Protektorátu sloužil ve vládním vojsku, roku 1944 v Itálii přeběhl k odbojářům, působil jako spojka mezi československou exilovou vládou a místními partyzány. Poválečnou vojenskou kariéru ukončil komunistický puč. V srpnu roku 1949 ho z armády vyhodili a živil se jako dělník ve skladu.

Jan Křížan se narodil roku 1915 ve Valašském Meziříčí. Rodině patřila továrna a parní pila, které zdědil po smrti otce roku 1941. Po válce mu byl majetek postupně znárodňován, čemuž se Jan Křížan neúspěšně bránil soudní cestou a skončil jako řadový zaměstnanec.

Na sklonku roku 1949 se přátelé František Boháč, Jan Křížan a Vladimír Krejčířík rozhodli ilegálně prchnout do Rakouska. V noci na 1. ledna roku 1950 jejich auto poblíž Mikulova zastavila dvoučlenná ozbrojená hlídka. Při následném nuceném návratu do Mikulova došlo k přestřelce, kdy Jan Křížan zastřelil vrchního strážmistra Václava Anšlága a František Boháč spolu s ním způsobil střelbou těžké zranění vojínu Edmundu Sziklaiovi. I když se trojici nakonec podařilo hranice překročit, brzy všechny zadržela rakouská policie a předala je sovětské armádě. Po několika dnech byli vydáni zpět do Československa.

Dne 14. prosince roku 1950 Františka Boháče i Jana Křížana odsoudil Státní soud v Brně k trestu smrti, který byl na obou vykonán 14. června 1951 v Brně.

„Komunisti s váma měli zatočit!“ píšou i dnes vězněným synům statkáře

Mikuláš Kroupa

Pomalou umírají. Bývalý političtí vězni z uranových lágrů 50. let ztrácejí naději, že by jejich mučitele potrestal soud. *„Vůbec nic se jim nestalo a nejspíš ani nestane. Pobírají vysoké důchody, rozhodně vyšší, než mám já. Smějí se nám, že jsme neschopní potrestat jejich evidentní zločiny. Jsou okamžiky, kdy je mi z toho všeho na nic,“* řekl bývalý politický vězeň, sedlák Václav Mastný, před smrtí v roce 2011.

Václav seděl se svými bratry v jednom lágru na začátku 50. let. Dodnes žije jeho mladší bratr Jan, také bývalý politický vězeň a poslední dědic rodinného hospodářství v Úboči na Domažlicku. Václav i Jan se dožili samé revoluce, rehabilitace a restituce. Jejich třetí bratr Vojtěch, také bývalý politický vězeň, zemřel několik měsíců před listopadem 1989. Jejich otec a matka ztratili síly v Leopoldově, na Borech a ve slovenské věznici

v Železovcích. Oba zemřeli krátce poté, co je komunisté propustili.

Celou rodinu Mastných zavřeli, protože odmítli vstoupit do JZD a měli vliv na ostatní sedláky. V roce 1953 ostatní hospodáři na vesnici buď do JZD vstoupili, nebo byli vystěhováni. Za likvidaci této rodiny nebyl nikdo potrestán.

Přišli během oslavy

Ve vesnici Úboč na Domažlicku od poloviny 17. století hospodařil rod Mastných. O pětaticetihektarové hospodářství se na začátku 50. let minulého století starali sedlák Josef Mastný se ženou Marií a třemi syny Václavem, Josefem Vojtěchem a Janem.

Psal se 18. března 1952, rodina cosi slavila. Kolem sedmé hodiny večer do jejich světnice nakráčela suita funkcionářů KSČ z místního a okresního národního výboru v doprovodu několika příslušníků SNB. Vzájemně se znali od dětství. Rodinu zatkli, naložili do antonu a nechali odvézt na samotky v Domažlicích.

Vesničtí soudruzi se zatím usadili k prostřenému stolu a zahájili schůzi, ze které se dochoval zápis: „Tím, že jsme uskutečnili případ s Mastným, uspíšíme socializaci vesnice... Veřejnost vždy čekala na slova Mastného a podle vynesených slov se pak veřejnost usnášela, ovšem jen lidé, kteří souhlasí s americkou klikou... Po tomto zralém zákroku, který se stal dnešního dne, oddychnou si funkcionáři MNV i veřejnost, kteří souhlasí s lidově

demokrat. zřízením.“ Schůzi zakončili, aspoň podle zápisu, po 22. hodině.

Po několika měsících se konal v domažlickém kulturním středisku veřejný proces. Josef Mastný byl odsouzen na 10 let, jeho žena na 8 let, Václav na 10 let, Josef Vojtěch na 8 let a nejmladší Jan na 3 roky.

Ukrývali zbraně a zabili vepře.

Tak šli do vězení

V rozsudku nad rodinou Mastných se mimo jiné píše, že neuposlechli nařízení národního výboru, aby chovali tři ovce, neplnili dodávky masa, zabili vepře „načerno“, schovali zbraně. V komunistickém tisku pak vyšel článek s titulkem *Zmařené vražedné úklady vesnického boháče Mastného*, ve kterém rodinu označili za „upíry“ a organizovanou skupinu, která připravovala vraždu úbočských funkcionářů KSČ. To ovšem nebyla čistá lež.

Jednomu ze synů sedláka Mastného Václavovi se podařilo tajně z domažlické věznice poslat moták svému bratranci Josefu Jehlíkovi, také statkáři v Úboči. Na kousku toaletního papíru, který zachytil bachař, nakreslil mapku, kde na statku schovává pistoli. K tomu dopsal, aby Josef, pakliže je komunisti popraví, se soudruhy vyrovnal účet.

„Nejvíc jsem pobouřil ‚soudní dvůr‘ svým výrokem, když jsem dostal na konci jednání slovo,“ vzpomíná krátce před smrtí Václav Mastný. *„Když jsem při tom odporném divadle viděl sedět v první řadě tu prodejnou sebranku*

Statek Mastných v Úboči (okolo roku 1910)

Sedlácká rodina Mastných

**Bratři Václav, Josef Vojtěch
a Jan v době druhé světové
války**

Sedlák Josef Mastný

Marie Mastná

Václav Mastný v roce 1945

Jan Mastný v padesátých letech

z Úboče, dostal jsem vztek. Seděli tam a tvářili se navýsost spokojeně. To ponižující divadlo se jim zřejmě moc líbilo. Řekl jsem jim, že takový režim, jaký oni nastolili, se nemůže dlouho udržet ani politicky, ani hospodářsky. Reagovali na to smíchem. Byl to zlý smích, jízlivý a arogantní. Byli tenkrát náramně sebejistí. A jsou sebejistí dodnes. Mají k tomu dostatečný důvod," cituje Václava publikace o domážlickém odboji.

Paragraf „pobuřování“ za poslech rádia

Jan Mastný při zatýkání rodiny nebyl. Pracoval v té době jako pomocný dělník u stavebního podniku v Praze. Lepší místo nesehnal kvůli svému „kulackému“ původu. O několik týdnů později si pro něj přišli, když zrovna navštívil bratrance v Úboči. Jan od svých 14 let s rodinou na statku v Úboči nežil – studoval zemědělské školy ve Kdyni, Klatovech a pak i v Praze. „*Rodiče jsem navštěvoval hlavně o víkendech. Zbraně jsme měli schované ještě od války, ale kdo ne. Sen každého kluka bylo mít svůj kvér. Prase skutečně na černo zabili. Vždyť už neměli co jíst, dodávky jim národní výbor vyměřil tak ničující, že všechno odevzdávali a neměli právo na potravinové lístky. Ale za co zavřeli mě? Soudruzi museli vymyslet, jak jsem se já, který s nimi nežil, dopustil trestných činů, tak na mě hodili pobuřování za to, že jsem v přítomnosti rodičů poslouchal Svobodnou Evropu,*“ vypráví Jan Mastný, který s bratry Václavem a Josefem Vojtěchem po soudu putoval do lágru Prokop u Horního Slavkova.

„No, to byla švanda. Tři bratři na jednom lágru! Tomu nikdo nechtěl věřit. Stali se z nás horníci se vším všudy – rubali jsme, vyváželi strusku i odstřelovali, ale neplnili jsme normy, takže po směně jsme nastoupili na úklid tábora. Měli jsme snížené příděly jídla,“ popisuje Jan Mastný, kterého propustili po dvou letech. Jeho sourozenci putovali na jáchymovské lágry, kde si odseděli dalších pět.

V Úboči už sedláci žít nechtějí

Když se rodina opět sešla v roce 1960 po velké amnestii politických vězňů, bratři nemohli sehnat práci. Nastoupili jako řidiči nebo dělníci ke stavebním podnikům. Václav se stal řidičem u klatovského rybníkářství, Jan jezdil u národního podniku Stavba silnic a železnic, později pracoval v továrně na výrobu sušáren. Po revoluci dostal Jan zpátky rodinný statek v ruinách. Rekonstruovali ho a jeho dva synové se snaží obnovit rodinnou tradici.

Sem tam najdou za dveřmi anonymní dopis, ve kterém je napadají, že si po revoluci zase nakradli, že s nimi měli komunisté pořádně zatočit. Jan a jeho bratranec Jehlík, také statkář z Úboče, kterého komunisté, po tom co rodinu Mastných zavřeli, vystěhovali, se domnívají, že je píšou děti bývalých místních komunistů. Ti, kteří přímo mohou za jejich věznění a vystěhování, bývalý funkcionáři národního výboru, jsou už po smrti. Jan ani Josef Vojtěch už v Úboči žít nechtějí.

Pohřběte je na cestě. Aby po nich lidi šlapali

Adam Drda

Na jaře 2008 jsme s kameramanem vylezli na věž kostela sv. Jiří v Horním Slavkově. Byl z ní dobrý výhled na zpola zasněženou krajinu a na hřbitov, kde leží těla pěti zastřelených politických vězňů, kteří v neděli 15. října 1951 uprchli ze slavkovské šachty číslo 14. Dnes je připomíná malá pamětní deska, na níž lze číst jména: Jan Trn, Jan Úlehla, František Petrů, Ferdinand Compel, Vladislav Roubal.

Dole, u hřbitovní brány, na nás čekal osmdesátiletý Karel Kukul – v černém kabátě, černém klobouku a s šedým vousem trochu připomínal rabína. Vyprávěl pak, že na útěku bylo tehdy jedenáct lidí, někdy se říká dvanáct, ale ten dvanáctý mezi ně nepatřil.

Dostali se až na pole a louky kolem Stanovic, kde začala přestřelka a kde výše jmenovaní padli: „*Jsou pohřbeni, tedy spíš zahrabáni na tomhle hřbitově. A jsou také*

zapsáni v úmrtní knize, ale místo tam úmyslně označené není. Velitel eskorty, která přivezla mrtvolu, řekl hrobníkovi, aby je zahrabal na cestě. Aby po nich lidi šlapali.“ Karel Kukal žije ve Švýcarsku a jako jediný z útěkářů mohl o událostech z října 1951 vypovídat. Pět mužů zemřelo u Stanovic. Dva další zastřelili policisté později na jiných místech. Dva byli odsouzeni k trestu smrti a popraveni. Kromě Kukala přežil ještě Zdeněk Štich, kterého u výslechů tloukli tak silně, že se zhroutil a ztratil paměť.

Karel Kukal se narodil 27. listopadu 1927 v Praze na Vinohradech. Otec obchodoval, měl koloniál, potom papírnictví a nakonec lahůdkářství v pasáži Černá růže. Karel vyrůstal se třemi sourozenci, v roce 1938 začal chodit na gymnázium, za okupace přešel na obchodní školu. Když ji dokončil, nastoupil do firmy Marek a Čeleda, lisovna umělých hmot. Jako kluk byl skaut, měl přezdívku Cookie, a když Němci skauting zakázali, udržel spolu s kamarády oddíl tajně. Také měl rád hudbu a zpíval ve sboru. Nedlouho po válce se stal členem národně socialistické mládežnické organizace, kde dělal kulturního referenta. Smýšlel protikomunisticky a před volbami v květnu 1948 rozdával bílé lístky. (Lidé tehdy mohli volit pouze jednotnou kandidátku Národní fronty, kterou ovládala KSČ – anebo demonstrovat nesouhlas s poměry vhozením čistého papíru.) KSČ byla nástrojem Moskvy a u mladých národních socialistů se to často setkávalo s vyhrocenějším odporem než u „národně-frontovního“

stranického vedení. Kukul říká, že si své názory nesl z rodiny: dva z jeho strýců se dostali do Ruska a sovětský režim popisovali jako ničemný.

Těsně před únorem 1948 četl Karel Kukul inzerát, v němž se oznamovalo, že pražské divadlo 5. května přijme několik členů do pěveckého sboru: šel ke konkurzu, řekli mu, že nezpívá špatně a že dostane poštou vyrozumění. Než však přišlo, vypukl převrat a KSČ začala budovat totalitní stát podle sovětského vzoru. Karel se dál scházel s přáteli z národně socialistického dorostu: „*Drželi jsme při sobě a rozhodli se, že budeme proti tomu novému režimu něco podnikat. A tak jsme začali vydávat ilegální časopis, který se jmenoval „Za svobodu“*“. Letákový časopis vytvářela skupina asi pěti lidí, tiskli ho tajně na cyklostylu v kancelářích firmy Marek a Čeleda. Vycházel ve třiceti kopiích, měl pět listů, na nich články, napsané na základě informací ze západního rozhlasu. Autoři si zvolili pseudonymy – Kukul se jmenoval Brodský. Výtisky si rozebrali a rozdávali je lidem, kterým věřili.

Dne 11. června 1948 pozatýkala celou redakci časopisu Státní bezpečnost, stalo se to v souvislosti s případem Choc a spol. Karel Kukul říká, že byli prozrazeni náhodou: „*V naší skupině byla dívka, jmenovala se Zdeňka Hořčíková, která pracovala na ústředním sekretariátu národních socialistů. Ještě před únorem tam začali občas chodit naštvaní členové KSČ, vstupovali do národně socialistické strany – a svoje komunistické legitimace demonstrativně zahazovali. Zdeňka tehdy nějaké sebrala, že by se mohly*

hodit. Po převratu začali do Československa chodit kurýři, agenti ze Západu. S některými jsme se setkali, vzali jsme ty komunistické legitimace, vyměnili jsme fotografie a dali jsme jim je – vznikly tak falešné papíry, které se jim mohly hodit. (...) Když potom někdo zastřelil majora bezpečnosti Schramma, začalo se zatýkat, a zrovna ti lidé, kteří měli od nás legitimace, byli v nějaké souvislosti s tímhle případem. Chtěli raději utéct zpátky za hranice, ale chytili je, legitimace u nich našli a dostali z nich, odkud je mají. Tak se na nás přišlo.“

Kukala odvedli tajní do Bartolomějské a od počátku se k němu při výslechu chovali tvrdě: *„Trvalo to celou noc, vzpomínám si, že tam byl nějaký vyšetřovatel Janoušek. Velký surovec, ranami nešetřil. (...) Nechali mne klečet u zdi, dostal jsem zezadu pěstí do hlavy, druhou jsem vzal o zed, takže jsem nevypadal moc pěkně. Konfrontovali mne i s jinými z naší skupiny.“* Karel Kukal už zůstal ve vazbě. Jednou ho směl navštívit otec, který mu zašeptal do ucha: *„Přišel ti dopis od divadla, že tě přijímají do sboru.“* Dne 6. prosince 1948 byli členové redakce časopisu *Za svobodu* souzeni v procesu Kukal a spol. Karel Kukal dostal za „úklady proti republice“ sedm let. Chvilí byl ve vězení na Pankráci, pak v Plzni-Borech a potom v lágru Horní Bříza. Roku 1950 ho deportovali do uranových dolů na Slavkovsku: nejdřív do tábora Prokop a pak do dalšího lágru, označeného jen číslem XII. neboli na „Dvanáctku“.

Karel Kukul před Hornickým domem

**Kukul alias
Cookie po válce**

Útěk z šachty 14. – nápad „ostrých hochů“

Ve všech pracovních táborech pomýšlel skaut Cookie na útěk. Postupně získával přátele, zvláště se sblížil se Zdeňkem Štichem, někdejší studentem Letecké vojenské akademie (byl jen o rok mladší, trest deseti let vězení dostal za výrobu protikomunistických letáků). Přemýšleli, jak se dostat „za dráty“, ale pokaždé se objevila nečekaná potíž. Nebyli v té snaze sami, útěků či pokusů o útěk z uranových lágrů jsou zaznamenány desítky, poměry tam byly nesnesitelné. Později *„jeden z nás navázal styky s novými mukly, byli to ostrí hoši. A ti navrhli, že bychom měli odzbrojit stráž“*.

Vězňové chodili pracovat na šachtu, označenou zase jen číslem – 14. Přes ostnaté dráty a systém strážních věží se dalo z tábora uprchnout jen obtížně, ale šachta, na které pracovali i civilní zaměstnanci, byla strážena s menší důkladností, v cestě za svobodou stáli jen dozorcí. „Muklové“ usoudili, že nejnadějnější bude pokus o útěk během nedělní noční směny, kdy do práce nastupoval výrazně nižší počet mužů a pouze tři bachaři. Rok 1951 se chýlil ke konci, museli spěchat: v zimě by v horách nemohli přenocovat, navíc by za sebou nechávali stopy. Zvolili noc ze 14. na 15. října. Utíkat mělo jedenáct vězňů, kterým se podařilo vyměnit si služby tak, aby šli do práce společně. Byli to **Ferdinand Compel**, ročník 1929, odsouzen za velezradu; **František Čermák** (bližší údaje nezná-

me); **Miroslav Hasil** (1927), odsouzen za ilegální přechod hranic; **Jan Trn** (1926), pravděpodobně kurýr, odsouzen za protistátní činnost včetně přechovávání vysílačky; **Jan Úlehla** (1919), armádní důstojník, který za války uprchl z koncentračního tábora Dachau, odsouzen jako velitel protistátní skupiny; **Ladislav Plšek** (1925), odsouzen za velezradu; **František Petrů**, nejstarší ze skupiny, bylo mu čtyřicet čtyři let (bližší údaje neznáme), **Vladislav Roubal** (1920), za války letec RAF, odsouzen za velezradu; **Boris Volek** (1928), odsouzen za velezradu a špionáž; **Zdeněk Štich a Karel Kukul**. Na směnu s nimi nastoupil i Jiří Levinský – to je ten dvanáctý vězeň, s nímž se nepočítalo.

Přišli na šachtu, začali pracovat a potom předstírali, že se jim rozbilo vodní čerpadlo. Kolem jedné hodiny ráno Hasil, Trn a Úlehla vyfárali a přesvědčili bachaře Karla Landu, aby s nimi šel kvůli poruše čerpadla do dílny – tam ho přemohli, odzbrojili a získali tak samopal a pistoli. Ostatní vězňové čekali u těžní věže. Stejná trojice zpacifikovala důlního mistra, ale když narazila na dalšího dozorce Jana Guckého, začalo se střílet a bachař se po zásahu složil. Podle Karla Kukala byl Gucký „*nováček, takový horlivý bachař, měl samopal. Úlehla na něj prý mířil, aby dal ruce nahoru, on se snažil ze zad strhnout automat, tak ho Úlehla postřelil.*“ Co se přesně stalo, se už nikdo nedozví, protože u přestřelky byli jen lidé, kteří záhy zemřeli, nikdo další ji neviděl, Kukul znal průběh z vyprávění.

Uprchlíky střelba zaskočila, počítali s tím, že se ze šachty dostanou potichu a bez velkého násilí.

Vzápětí odzbrojili i třetího dozorce Zdeňka Duška (vzdal se bez odporu) – a všechny bachaře, včetně zraněného Guckého a dvou civilních zaměstnanců, spustili výtahem neboli klecí do šachty. Vězeň Levinský, který s ostatními původně utíkat neměl a nebyl zasvěcen do příprav, měl rovněž zůstat v dole, nakonec však ostatní „mukly“ umluvil, a tak ho vzali sebou. Všichni se dostali na svobodu a rychle vyrazili na cestu. Vedli je Úlehla a Hasil, který znal Karlovarsko, sloužil tu jako voják. Karel Kukul vzpomíná, že *„Levinského dostal na starost Ferda Compl, měl ho hlídat, aby neudělal nějakou hloupost... Ale tento Levinský po nějaké době volal na Compl, že ztratil čepici a že ji musí najít, protože by to byla stopa. A zmizel v houští. Levinský, jak jsem se později dozvěděl, a mohli jsme to také předpokládat, se vrátil na šachtu, vytáhl dozorce ven a samozřejmě vznikl hned poplach. Levinský popsal, kterým směrem jsme šli, a potom ho ukazovali v táboře jako vzorného vězně, který zabránil útěku a dostane milost.“*

Uvázal jsem si opasek kolem krku

Podle dokumentů z vyšetřování se jeden z dozorců dostal ze šachty po žebřících na povrch, a to zrovna ve chvíli, kdy se Levinský vrátil. Ostatním pomohl (uměl obsluhovat důlní výtah), avšak dozorce Gucký už byl v bezvědomí a brzy zemřel. Bachaři povolali pohotovostní pluk

SNB Jeřáb a začali pročešávat okolí. Uprchlíci se vydali na cestu mezi půl druhou a druhou hodinou ranní. Zřejmě bloudili, byli unavení, do svítání se nedostali daleko, jen asi deset kilometrů od Slavkova (mířili do Karlových Varů a chtěli se později dostat na Západ). Schovali se na svahu u vsi Stanovice, kde je objevil esenbák z pohotovostního oddílu a začal po nich střílet. Bránili se, pak se rozdělili. Je těžké rekonstruovat, co se u Stanovic dělo – víme nicméně, že první zásah dostal neozbrojený Karel Kukal, jemuž policisté prostřelili koleno: *„Když už jsem věděl, že se daleko nedostanu, a slyšel jsem, jak pročešávají les, uvážal jsem si opasek kolem krku. Rozhodně jsem se jim nechtěl dostat do rukou živý. Pověsil jsem se na větev, jenže ta větev praskla... Na další pokusy už nebyl čas.“*

Pronásledovatelé zraněného Karla Kukala ve chvíli dopadli a odvedli ho do Stanovic k ošetření. Co se dělo s ostatními? Zdeněk Štich se dvěma dalšími vězni se dostal do vesnice, zřejmě hledali pomoc, kterou jim nikdo neposkytl, vloupali se tedy do jednoho z domů, kde sebrali civilní šaty a nějaké peníze. Na rozdíl od přátel, kteří pokračovali v útěku, zůstal Štich schovaný, buď v kurníku, nebo v hasičárně. Esenbáci ho našli a odvedli. Stejně tak chytili živého i Borise Volka. Neozbrojený Vladislav Roubal dostal do těla pět střelných ran a zemřel. Ferdinanda Compla zabila rána do hlavy blízko obočí. Prostřelenou hlavu měl i další mrtvý, Jan Trn. Jan Úlehla vykvrácel po průstřelu plic. František Petruš měl v těle víc zásahů, včetně průstřelu hlavy. Ladislav Plšek přečkal policejní zá-

Karel Kukul v roce 2007

Pamětní deska z Horního Slavkova

tah v lesním úkrytu, navečer vylezl, ale místo aby se pokusil dostat co nejdál, vydal se zpátky k táboru, kde narazil na policejní hlídku a té se vzdal. Buď to udělat chtěl, protože měl pocit, že sám nemá na útěku naději – nebo to byla nešťastná náhoda. Pouze dva z jedenácti uprchlíků, František Čermák a Miroslav Hasil, ze Slavkovska zmizeli.

Pochod kolem mrtvých

Když Karla Kukala vyslechli a ošetřili, odvezli ho zpátky na Dvanáctku a hodili do betonové korekce. Totéž se stalo i Zdeňkovi Štichovi a Borisi Volkovi. Po pár hodinách je bachaři vyvedli na „apelplatz“ – Kukal nemohl chodit, a tak ho museli kamarádi přidržovat. Všichni vězňové z tábora byli již nastoupeni, před nimi leželo pět mrtvých, k tělům dozorcí postavili i tři dopadené uprchlíky. Ostatní pak pochodovali kolem, aby viděli, co je čeká, pokud by se snad rovněž pokusili o útěk. Nesměli projevit účast: *„Bydlel s námi na cimře nějaký Mirek Polák, zahraniční voják. A když kolem nás ostatní ‚defilovali‘, kolem těch mrtvých a nás tři živých, tak on mne nahlas pozdravil mým skautským jménem: Nazdar, Cookie! A hned se na něj sesypali a pod ranami ho odvedli do korekce. Jak mi později vypravoval, pořádně ho zmlátili.“*

Po „přehlídce“ se už Kukal nevrátil do bunkru – absolvoval další kolo výslechů a poslali ho znovu na léčení: *„Hrůza ovšem nastala druhý den, kdy přivezli na nosítkách vězně, a byl to Zdeněk Štich. V bezvědomí, ochrnutý, tak ho uložili do vedlejší místnosti. Zkoušel jsem jít kolem*

něho, když jsem v noci musel na záchod – díval jsem se na něj, ale ani se nepohnul. (...) Měl otevřené oči. (...) Naprosto nevnímal. Byl to pro mě nevýslovně smutný pohled, jako když se díváte do očí mrtvému. A Zdeněk vlastně mrtvý byl, alespoň duševně. (...) Potom přišli bachaři, mysleli si, že simuluje, a tak mu pálili chodidlo cigaretou. Jenže Zdeněk se ani nehnul. K vědomí, jak jsem později slyšel, přišel až po několika týdnech.“

Když byl Zdeněk Štich po útěku poprvé vyslýchán, byl v pořádku, jeho výpověď se dochovala v archivu. Pak ho zřejmě dostal na starost brutální vyšetřovatel. Výsledky pokračovaly v Klatovech, kde skončili Kukul, Volek a další vězňové, kteří o chystaném útěku buď věděli, nebo je z toho Státní bezpečnost podezírala. Do vazby se dostal i jeden z dozorců, strážmistr Josef Karolík (narozen 1930). Jeho role v případě je nejasná, podle Kukala neměl s plánem jedenácti vězňů nic společného, podle obžaloby a dalších dokumentů byl naopak důležitou postavou nejen této akce.

Dřív, než byli všichni souzeni, dopadla komunistická bezpečnost poslední dva útekáře. František Čermák se dostal na Slovensko a spolu s bratrem Jozefem plánoval přechod hranic na Západ. Našli si převaděče, ten však spolupracoval s StB. Čermák zahynul při přestřelce 30. října 1951.

Miroslav Hasil se vrátil do rodného kraje (narodil se v Hruškách u Hodonína), ale počínal si tam až nepochopitelně neopatrně. Dne 27. listopadu 1951 se vypravil

na taneční zábavu do Dolních Bojanovic, někdo ho udal a postřelila ho policejní hlídka. Vzápětí prý spáchal sebevraždu.

Tři dny v Hornickém domě

Soud s řadou obviněných se konal ve dnech 19. až 21. března 1952 v Hornickém domě v Jáchymově. Když jsme tam s Karlem Kukalem po desítkách let přijeli, zbývala z někdejšího „kulturáku“ jen ruina, obehnaná ohradou z vlnitého plechu. Nápis „Hornický dům“ se na ní ještě pořád držel. Pan Kukal vzpomínal, že soudní jednání bylo neveřejné: *„Přítomni byli jen příslušníci SNB, hlavně kvůli tomu souzenému Karolíkovi. Měl sloužit jako odstrašující příklad, aby všichni viděli, co se stane, když budou vězňům jakkoli pomáhat. Soud trval tři dny. Byli jsme, kromě dalších zločinů, obviněni ze špionáže a z velezrady, protože kdokoli přišel do ostře strážných uranových dolů, třeba jako mukl, stával se nositelem státního tajemství. To kvůli atomovému zbrojení, protože Rusové veškerou těžbu odváželi do Sovětského svazu a všechno bylo ukrutně tajné. Já jsem sice měl během soudu spor s prokurátorem, kterému jsem říkal, že jsem nikomu nic nevyzradil, ale on mi odpověděl, že kdybych přešel přes hranice, určitě bych prozradil Američanům všechno, a tím to skončilo. Dostal jsem trest pětadvacet let, předtím jsem už měl sedm, takže to bylo celkem dvaatřicet.“*

Karel Kukal měl štěstí, nejspíš i proto, že se do poslední chvíle před útekem spolu se Štichem a Františkem

Petrů zdržoval v šachtě. Přestřelky, po níž zemřel bachař Gucký, se neúčastnil, zbraň neměl, a nakonec tedy nedostal trest za spoluúčast na vraždě. Volka, Plška a dozorce Karolíka odsoudili k trestu smrti, později jim byla zamítnuta žádost o milost a 11. listopadu 1952 zemřeli v Praze na Pankráci. Další vězňové, kteří při útěku vůbec nebyli, dostali tresty od šestnácti do jedenadvaceti let.

Těžce nemocný Zdeněk Štich byl z procesu vyřazen a v roce 1953 mu úřady přerušily trest na jeden rok – byl nepohyblivý, psychicky těžce postižený, nevyužitelný k práci. Později, po velkém úsilí rodičů a mnoha dalších lidí, mu udělil prezident milost. Karel Kukul si další dlouhé roky vězení odseděl v „pevných“ kriminálech, například v Leopoldově nebo v Kartouzích. Propustili ho ve dvašedesátém. Po sovětské okupaci v srpnu 1968 na nic nečekal a odjel i s rodinou na Západ. Ve Švýcarsku spoluzakládal české exilové skautské hnutí, v již pokročilém věku se přihlásil na konkurz do sboru bernské opery – a uspěl. V emigraci se také potkal s bývalým spoluvězněm, novinářem a sociálním demokratem Jiřím Loewym, který ho vybídl, aby sepsal vzpomínky. Na Loewyho popud a s jeho pomocí se zrodila kniha, věnovaná útěkářům z Horního Slavkova. Jmenuje se *Deset křížů* – a Kukul v ní píše:

„Devět křížů – Který je ten desátý? Může jím být strážmistr Josef Karolík. Ale já se domnívám, že by měl nést jméno Zdeňka Šticha. Ale ten přeci žije. Žije, ale zabili mu duši. A není to někdy horší než vražda?“

Epilog

Karel Kukul neměl o osudu svého přítele desítky let žádné zprávy – na konci roku 1951 Zdeněk Štich pouze ležel, nic si nepamatoval, nepoznal rodiče ani bratra. Nedokázal se sám najít, nedokázal jít na záchod. Jen díky rodičům a pomoci neurologa dr. Vlasáka z Frýdku-Místku se naučil znovu mluvit, psát, počítat. Paměť už se mu však nevrátila: o své minulosti věděl jen to, co mu jiní vyprávěli – a o útěku nemohl vyprávět nikdo. Po propuštění, tedy v letech 1962–1968 se Karel Kukul se Zdeňkem Štichem nesetkal. Štich se mezitím vyučil v družstvu invalidů hodinářem a poté pracoval jako jemný mechanik. Teprve po pádu komunismu se náhodou znovu sešel s kamarády, s nimiž byl v roce 1948 v odbojové skupině Vlasta I. Počátkem devadesátých let si Zdeněk Štich v týdeníku *Respekt* přečetl článek, v němž se psalo o Karlu Kukulovi. To už od lidí věděl, že se kdysi přátelili, že byli v lágrech jako dvojčata. Obstaral si Kukulovu švýcarskou adresu a poslal mu dopis. Pak si smluvili sraz na pražském Masarykově nádraží: *„Tak jsem tam stál a v ruce jsem měl deník Metropolitan jako poznávací znamení. A najednou vidím chlapa v koženém kabátě, a tak nějak automaticky mě nesmyslně napadlo, že je to estébák. Ale ne. Byl to Karel. Šel ke mně, padli jsme si do náručí, sedli jsme si do hospody, a on mi vyprávěl všechno, co se kdysi stalo.“* Setkávali se dál, psali si. Karel Kukul se stal podstatnou částí Štichovy paměti. Zdeněk Štich zemřel v dubnu 2013.

Karel Kukul zemřel v červenci 2016.

Chci jít s legionáři bojovat, prosil z lágru Beneše i Stalina

Petr Nosálek

Jasnou mysl a spolehlivou paměť by Michaelu Lavimu mohly závidět i mnohem mladší ročníky. Svůj příběh vypráví v izraelském Aškelonu, kde žije už přes půl století, velmi dobrou češtinou. Když to situace vyžaduje, bez potíží přejde do rodné maďarštiny nebo jidiš, ukrajinštiny, hebrejštiny, němčiny i angličtiny. Jména válečných spolu-bojovníků a velitelů i s jejich tehdejšími hodnostmi sype z rukávu a připojuje názvy míst a přesná data událostí, které poznamenaly jeho život.

Vzpomínání na válečné hrůzy a smrt blízkých lidí však doktora Laviho vyčerpává tak, že si po hodině rozhovoru s omluvami vyžádá pauzu na odpočinek a před mikrofon se nakonec už nevrátí. Cena toho, co stihl sdělit, se poměřuje i jeho věkem – v době natáčení jeho vzpomínek mu bylo rovných sto let.

Nagydobrony, Groys Dobron, Velká Dobroň

Michael Lavi pochází z chudého kraje, který se rozkládá v nejnižnějším cípu Podkarpatské Rusi mezi řekami Tisou a Latoricou. Jeho rodnou Velkou Dobroní se v minulém století několikrát převalily dějiny. Když tu 17. prosince 1913 přišel na svět, byla obec součástí Rakouska-Uherska. Mezi válkami připadla Československu, v listopadu 1938 ji anektovalo Maďarsko, po druhé světové válce se ocitla v Sovětském svazu a dnes patří Ukrajině.

Jedno se ale ve Velké Dobroni za ta léta nezměnilo: od nepaměti tu bylo slyšet hlavně maďarštinu, k níž se i v současnosti hlásí kolem 90 procent z 5 500 místních obyvatel.

Michael Lavi se narodil jako Alexander Lebovič do židovské rodiny, která se v Dobroni usadila nejspíš už na začátku 19. století a jazykově se asimilovala. *„Doma se mluvilo maďarsky,“* potvrzuje pamětník. *„Jidiš byla pro nás děti ‚svátečním‘ jazykem. Uměli jsme ho jen trochu a mluvili jsme jím jen tehdy, když to po nás chtěli rodiče.“*

Otec Michaela Laviho začínal jako rolník. Za první světové války v rakousko-uherské armádě pochytil od ruských zajatců leccos z jejich znalostí lesního hospodářství a doma se pak staral i o místní lesy. Kromě toho ve Velké Dobroni provozoval krčmu. Matka měla na starosti sedm dětí – čtyři dcery a tři syny. *„Byli jsme skromná, bohuvěrná venkovská rodina, která byla připoutaná k té troše půdy, na které hospodařila,“* shrnuje pamětník.

Medicinae universae candidatus

Michael, tehdy ještě Alexander, v obci vychodil maďarskou základní školu a po maturitě na maďarském gymnáziu v Berehově začal roku 1934 studovat na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze. *„Za semestr se tehdy platilo 200 korun a rok bydlení na kolejích stál čtyři stovky. A když jste se dobře učili a dělali jste zkoušky v termínu, tak jste neplatili nic. Já jsem byl od kolejného osvobozen po celou dobu studia,“* doplňuje.

Slibnou životní dráhu Alexandra Leboviče zatarasila mnichovská dohoda. Krátce po jejím podpisu musel, stejně jako většina studentů z okupovaných československých území, univerzitu opustit. Měl za sebou už devět semestrů a byl by rád dostudoval. Zkoušel to na lékařské fakultě v Budapešti, ale tam ho jako Žida odmítli. A na studium ve Švýcarsku neměl dost peněz. Vrátil se tedy do rodné obce, kde pracoval na hospodářství svých rodičů, a po maďarské okupaci Podkarpatské Rusi ho zaměstnal přítel z Mukačeva v obchodě s radiotechnikou.

V Mukačevu měl Alexander také dívku, s kterou se poznal už v roce 1933 na skautském táboře sionistického hnutí Hašomer Kadima. Jmenovala se Zuzana Jakubovičová, pocházela z místní židovské rodiny a později se stala učitelkou češtiny, ukrajinštiny a maďarštiny. V lednu 1940 se s ní Alexander oženil a téhož roku se jim narodil syn.

**Pochod sionistické
mládeže
v Mukačevu
před příjezdem
Žabotínského (1936)**

**V pracovním
oddíle maďarské
armády (1940)**

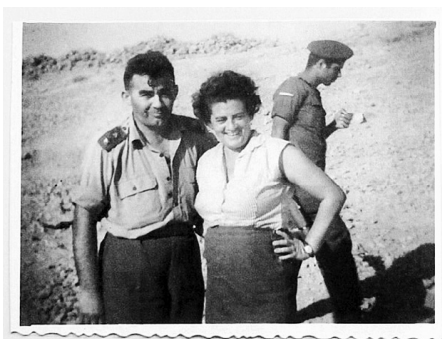

**V uniformě československé
armády (1947)**

**Lékařem izraelského
letectva (1949)**

**S manželkou
Zuzanou
v padesátých
letech**

**Ředitelem nemocnice
v Aškelonu v šedesátých
letech**

Nahoru dolů

Rodinného života si však mladí manželé příliš neužili. Koncem října 1940 Alexandra totiž povolali k vojenské službě v maďarské armádě. Z pracovního tábora v Mukačevu putoval se skupinou asi dvou set židovských rekrutů do Velkého Varadína, kde stavěli silnice. O půl roku později se mohl na pár měsíců vrátit do Velké Dobroně, ale v září dostal další povolávací rozkaz, tentokrát do Košic. *„Bylo to up and down,“* pomáhá si Michael Lavi při vyprávění angličtinou. *„Šest měsíců, pak tři měsíce (vojenské služby), než mě v roce 1942 poslali do Polska a odtud v civilních šatech na stalingradskou frontu. Měl jsem jen odznak Žida odvedeného na nucené práce.“*

Dne 25. prosince 1942 Alexander Lebovič dorazil se skupinou židovských rekrutů na místo vzdálené asi devět kilometrů od sovětských bojových linií. Společně s dalšími sedmi muži se přihlásil na nošení munice do palebných postavení. Jeden z četníků ho však ještě předtím doporučil jako pomocníka k maďarskému vojenskému lékaři.

Nejspíš mu tím zachránil život, protože z Židů, kteří se přihlásili na nošení střeliva, téměř nikdo nepřežil. *„Bylo nás tam celkem asi osmdesát a do 12. ledna 1943 deset lidí padlo. Fronta byla úzká, zákopy od sebe dělily nějaké tři metry. Po dělostřelecké přípravě se všude rozléhalo ruské ‚Urá! Urá!‘ Maďaři utekli a v bunkru nás zůstalo asi dvacet. Počkali jsme dvě nebo tři hodiny. Pak jsme zavolali ruského vojáka a ten nás odvedl do zajetí. Byl to*

nejtěžší den mého života,“ vzpomíná doktor Lavi na chvíle, kdy přežil válečná jatka u Stalingradu.

S ostatními zajatci pak pochodoval do Davydovky, kde v areálu místního kolchozu Sověti shromažďovali deseti-tisíce německých vojáků a jejich spojenců z celé Evropy. V táboře panovaly otřesné podmínky. Vězňové, z nichž mnozí přicházeli se zraněními a těžkými omrzlinami, trpěli hladem a nemocemi. K jídlu zpočátku dostávali kašovitou šlichtu a později ani tu ne. Bez lékařské pomoci jich denně umíraly stovky. To nejhorší však teprve mělo přijít.

„Najednou se mrtvoly objevovaly všude,“ popisuje Michael Lavi, který byl po příchodu do Davydovky jmenován hlavním lékařem. *„Vypukla tam epidemie skvrnitého tyfu, ale my jsme nevěděli, na co ti lidé umírají. Země byla zmrzlá, takže je ani nemohli pohřbít. Všude kolem se válely hromady mrtvol, byl na to strašný pohled.“* Nákaze neunikli ani táboroví zdravotníci včetně Alexandra, který se uzdravil jen díky péči dvou židovských lékařek.

Prošel pak dalšími zajateckými tábory a znovu v nich uplatňoval své zdravotnické znalosti. V Krasnogorsku napadl kvůli antisemitské poznámce německého zajatce, který ve skladu vydával oblečení a boty, a za trest pak strávil konec léta 1943 na nucených pracích v lese a kolchozním hospodářství. Mezi trestanci se měl kupodivu mnohem lépe než v lágru, protože ho jako lékaře nenechali fyzicky pracovat a díky splněným normám měl lepší stravu než ostatní zajatci.

Mezi zemí a nebem

Mladý židovský zdravotník z Podkarpatské Rusi se od prvních dnů v zajetí domáhal vstupu do „československé legie“. Tak nazýval československou zahraniční jednotku v Sovětském svazu, protože neznal její přesné označení. Už při prvním, celonočním výsledku poprosil, aby mu přinesli tužku a papír, a sepsal žádost. „Jmenuji se MUC Alexander Lebovič a chci jít bojovat,“ stálo česky na dvou špinavých útržcích, které adresoval exilové vládě prezidenta Edvarda Beneše a sovětskému vůdci Josifu Stalinovi.

Naivně si myslel, že jeho dopisy budou okamžitě doručeny železniční poštou a on za pár dní oblékne uniformu československého zahraničního vojska. Jeden z těch dvou cárů papíru sice nakonec přistál na stole velitele československé vojenské mise v Moskvě plukovníka Heliodora Píky, ale trvalo řadu měsíců, než byla žádost vyřízena. Ze zajateckého lágru se Alexander Lebovič dostal až v září 1943 a po několika dnech jízdy vlakem se ocitl na velitelství 1. československé samostatné brigády v Novochopersku.

Tam se setkal s řadou svých známých z Podkarpatské Rusi. Patřil k nim i později neblaze proslulý komunistický prokurátor Karel Vaš, kterého dobře znal z Užhorodu. „*Tehdy to byl ještě slušný člověk,*“ poznamenává Michael Lavi. „*Dal mi deset rublů a jeho žena Boženka, která byla spolužačkou mojí Zuzanky, mi taky přinesla nějaké peníze a cigarety.*“

Alexandra Leboviče zařadili k 2. dělostřeleckému pluku a znovu z něj udělali lékaře. Stejně jako v zajateckých táborech nikoho nezajímalo, že studium medicíny nestihl dokončit. S československou jednotkou se pak zúčastnil dalšího tažení směrem na východ. *„Byl jsem u Kyjeva, byl jsem na Dukle, jako lékař dělostřeleckého pluku a ženíjního praporu jsem se zúčastnil všech bojů,“* vzpomíná Michael Lavi. V bitvě o Bílou Cerekev byl raněn, ale v lazaretu usiloval o co nejrychlejší návrat na frontu. *„Nechtěl jsem zůstat vzadu. Nikoho jsem neměl, byl jsem mezi zemí a nebem. Neměl jsem ke komu jít, neměl jsem komu psát.“* *

Shledání

O svých blízkých Alexander dlouho neměl žádné zprávy. Nevěděl o koncentračních táborech, kterým on sám unikl jen proto, že ho osud zaval na frontu. Tušil ale, že Židy na Podkarpatské Rusi nečekalo nic dobrého. Když se během bojů na Dukle svěřil svému veliteli, že neví, co je s jeho rodinou, dostal auto s řidičem, který ho zavezl domů. Tak teprve v prosinci 1944 zjistil, co jeho příbuzní prožili.

Celou rodinu deportovali do Osvětimi, kde skoro všichni zahynuli – Alexandrova matka, všechny sestry, švagři, švagrová i jejich děti. Nevrátil se ani jeho malý syn. Přežili jen oba bratři a manželka Zuzana, které se pak podařilo ve Slezsku uprchnout z pochodu smrti. *„Ukryla se na německém hospodářství v prasečím chlívků,“* dodává

Michael Lavi po odmlce, v níž přemáhá dojetí ze vzpomínek na nejtěžší chvíle svého života. *„Když ji tam našli a chtěli ji vyhodit, slíbila, že jim pomůže, až přijdou Rusové. Tak ji tam nechali a ještě jí přinesli nějaká jablka.“*

Na ošetřovně v Katovicích se Zuzana Lebovičová od vojáků dověděla, že její manžel došel s československou jednotkou na východní Slovensko, a když se po dvou týdnech dala trochu dohromady, vydala se ho hledat. *„Posílali ji od jedné jednotky ke druhé, ale na ošetřovnách žádného Leboviče neznali, protože já jsem byl neustále v poli,“* vysvětluje pamětník. *„Našla mě až po dvou dnech.“*

Manželka pak vyfasovala vojenské šaty a zůstala u Alexandrovy jednotky, která v posledních dnech války rychle postupovala přes Vsetín až do Prahy. V hlavním městě, kam dorazili 9. května 1945, se pak Lebovičovi na čas usadili. O bydlení se postarala prakticky založená a podnikavá Zuzana: chodila po ulicích a vyptávala se, až narazila na svého známého, lékárníka z Užhorodu, a ten jí výměnou za její uniformu dohodil byt po Němcích.

V nové vlasti

V Praze se Alexander Lebovič snažil co nejdříve dokončit přerušené studium medicíny. Promoval už v roce 1946 a chtěl se věnovat internímu lékařství. V tomto oboru by se ale nevyhnul nočním službám a nemohl by být doma s manželkou, která po návratu z koncentračního tábora až do své smrti v roce 1993 trpěla úzkostnými stavy a depresemi. Proto se nakonec rozhodl pro dermatologii. Stal

se vojákem z povolání a po absolvování kurzu pro důstojníky lékařské služby získal hodnost štábního kapitána.

Od konce roku 1947 se Lebovičovi z rozhlasu dovídali o plánu na vytvoření židovského státu a rozhodli se, že pojedou pomáhat při jeho budování. *„Před válkou jsem byl jako skaut členem sionistické mládeže, pak jsem bojoval za Československo a teď jsem chtěl něco udělat i pro vznikající Izrael,“* vysvětluje Michael Lavi své pohnutky. Na Blízký východ odjel jako příslušník československé brigády a myslel si, že se po splnění mise vrátí. Jeho žena ale už nechtěla žít v místech spojených s příznaky holocaustu, a když za ním přijela i s jejich malou dcerou, usadili se v Izraeli natrvalo.

„Svlékl jsem uniformu plukovníka československého vojska a stal se poručíkem izraelské armády,“ usmívá se Michael Lavi. V nové vlasti a pod novým jménem pracoval až do roku 1960 jako lékař u letectva. Po odchodu do civilu se s rodinou přestěhoval do Aškelonu, kde pomáhal zakládat novou nemocnici. Jako organizační pracovník si prohloubil znalosti systému veřejného zdravotnictví na studijním pobytu ve Spojených státech, a když se vrátil, byl jmenován ředitelem nemocnice. V této funkci pak působil až do svého odchodu na odpočinek.

Pohyblivou vertikálou svého dlouhého, více než stoletého života doktor Michael Lavi mnohokrát naplnil slova izraelského krále Šalomouna: *„Nebo ač sedmkrát padá spravedlivý, však zase povstává.“*

* **Židé v československé zahraniční armádě**

Životní příběh Michaela Laviho dokazuje, že Židé nebyli za druhé světové války jen oběťmi koncentračních táborů. Mnozí z nich bojovali proti nacistickému Německu se zbraní v ruce. Českoslovenští Židé se hlásili do zahraniční armády na Východě i na Západě a prošli nejvýznamnějšími bitvami – u Tobruku, Sokolova, Dukly nebo Dunquerque.

Odhad podílu židovských vojáků v československém vojsku:

Sovětský svaz (1942) – 35 %

Velká Británie (1943) – 32 %

Střední východ – 50 %

Určit skutečný podíl Židů v československé exilové armádě je nemožné, neboť řada z nich se ke svému židovství nehlásila. Jisté ale je, že podíl Židů v československé zahraniční armádě byl po celou dobu války o mnoho vyšší, než by odpovídalo jejich zastoupení v populaci předválečného Československa.

Zdánlivou nesrovnalost lze snadno vysvětlit výrazným podílem Židů mezi uprchlíky. Většina z nich přišla přes Polsko do Francie, Velké Británie nebo do Sovětského svazu. Mnoho vojáků pocházelo také z řad československých Židů, kteří se buď z přesvědčení, nebo z obav před pronásledováním vystěhovali do Palestiny.

V tašce s jablky nesla i granáty. A němečtí vojáci si začali brát...

Jana Háková

Ve čtrnácti letech, kdy většina děvčat mívá docela jiné starosti, se Dana Milatová, tehdy Gajdošíková, aktivně zapojila do odboje. Pašovala motáky, převážela zbraně ve školní aktovce. Do tajného boje proti nacistům byla zapojena celá široká rodina Gajdošíkových a řada sousedů i spolupracovníků. Ne pro všechny však skončila válka stejně šťastně jako pro mladou odbojáčku.

Dana Milatová se narodila v roce 1929 v Želechovicích nad Dřevnicí jako dcera zahradníka Františka Gajdošíka a jeho ženy Ludmily. Otec v mládí odešel za službou do Rakouska, kde se vyučil zahradníkem a také se naučil bezchybně německy, což pak během války nejednou pomohlo ze svízelné situace nejen jemu osobně, ale i radě lidí okolo něj.

Když se František Gajdošík vrátil do Čech, oženil se. Jeho žena, Danina maminka, pracovala u Bati jako šička

a oblíbil si ji prý sám Tomáš Baťa. V roce 1932 proto nabídl jejímu muži místo správce nově vznikajícího lesního hřbitova a městského zahradníka ve Zlíně. František souhlasil, a tak se celá rodina přestěhovala do budovy na okraji třiatřicetihektarového, hustými smrky porostlého hřbitova.

Pohřby a exhumace na denním pořádku

To, že Daně nebude chybět odvaha, bylo jasné už od dětství. A nejen proto, že vyrůstala ve hřbitovních kulisách. Byla dosti divokým dítětem, chodila do Sokola i do Orla, závodila v běhu, skoku i hodu míčem, hrála házenou. Odvahu na malou holku nevidanou ukazovala i při různých příležitostech na hřbitově, kdy by ledaskomu přinejmenším běhal mráz po zádech. Pohřby byly na denním pořádku, ale přihlížela nezřídka i exhumacím. Jak říkával její otec, vydala za deset kluků. A jako chlapce ji také otec vychovával. Naučil ji střílet z flobertky a do všeho ji zasvěcoval.

Bezstarostné roky dětství, plné sportu a kamarádkých aktivit, začaly dostávat první trhliny už v roce 1939, kdy bylo Daně deset let. Tehdy z jejího života, ze školy i ze Sokola najednou začali mizet židovští kamarádi, jejichž rodiny se pokusily uprchnout nebo se musely vystěhovat.

Hřbitov plný tajných skrýší

Ve stejné době na počátku války se na odpor vůči Němcům začal připravovat i Danin otec František Gajdošík.

Nebyl jen zahradníkem, ale také vášnivým nimrodem, takže měl doma různé zbraně, kterých se rozhodně nehodlal vzdát. Kromě toho sehnal další pušky od svých mysliveckých kolegů a přibylly k nim také zbraně, které dodal jeho známý, generál Otakar Zahálka, jenž na Zlínsku řídil odbojovou organizaci Obrana národa. Oba muži pak vymýšleli, jak tento arzenál schovat před Němci.

„Jednou otec přinesl haldu voskovaného papíru, maminka donesla krabice od bonbonů a do toho jsme všechno zabalili. My s bratrem jsme dostali za úkol sbírat na hřibově vosk ze svíček. Ten pak otec s generálem ve sklepě roztopili a zalévali jím zbraně uložené v krabičkách. A to celé se pak zabalilo do modrého papíru, kterým se normálně balily školní učebnice a sešity,“ líčí Dana Milatová s tím, jak se generál vždycky rozčiloval, že všemu přihlížejí děti a jestli to někde nepovědí. *„Otec na to odpovídal: O moje děčka neměj strach.“*

Celý dům Gajdošíkových a jeho nejbližší okolí pak byly doslova proškikovány tajnými skrýšemi. Lovecké pušky, floberty, pistole, náboje, granáty, ale i sůl, cukr, rýže a další trvanlivé potraviny, benzin nebo součástky k autu byly uloženy v prostoru nad garáží Gajdošíkových, za oblečením ve skříních i nad schody v domě. Jedna skrýš se nacházela dokonce přímo v márnici na hřbitově, kde byl ve skříní na zdobené vyšívané potahy na máry tajný prostor.

Většina výzbroje zůstala ve svých skrýších až do posledních měsíců války, kdy putovaly do rukou partyzánů. Gestapo se o nich nikdy nedozvědělo. *